

Tendensiøs anvendelse av hjerneforskning

Per Lorentzen
Institutt for sosialfag, OsloMet – storbyuniversitetet
perlor@oslomet.no

Hjerneretorikk skaper avstand til ekte mennesker og det levde liv.

Per Lorentzen (foto: OsloMet)

I sitt tilsvaer til min kronikk «Hjernen er ikke stjernen» (Lorentzen, 2024) fremholder Brandtzæg et al. (2024) at jeg bidrar til forvirring snarere enn klargjøring. Jeg skal ifølge dem ha insinuert at det

finnes «lite kunnskap om sammenhengen mellom omsorgserfaringer og hjernens utvikling». De fire psykologene omtaler min kritikk om «nevrobabel» som karikert, og tar på seg oppgaven å forklare hva tilknytnings- og utviklingspsykologi «egentlig» dreier seg om når det er snakk om barnehjernen. De går imidlertid ikke inn i hva jeg faktisk tematiserte og problematiserte i kronikken.

Spekulasjoner og moralisering

Jeg finner, for å være litt uærbødig, lite eller ingenting i tilsvaret deres som viser til kunnskap om sammenhengen mellom tidlige omsorgserfaringer og hjerneutvikling som er så gryteklar at den kan anvendes i praksis, for eksempel i en barnevernsfaglig kontekst. Jeg finner antydninger og formuleringer som tyder på at den forskningsbaserte kunnskapen om dette temaet er tentativ og usikker, og oppfatter mye av det de kommer med, som spekulasjoner, ikledd en del normative betraktninger om hvordan foreldre bør være for å være gode foreldre.

Brandtzæg et al. viser til forskning på sped- og småbarn av «høyrisikoforeldre» som viser at «tilknytningsbaserte tiltak henger sammen med endringer i konektivitet mellom amygdala og prefrontal korteks ved 10 års alder, sammenliknet med barn fra samme gruppe som ikke fikk tiltaket» (Valadez et al., 2024). I denne studien ble barn rekruttert gjennom barnevernet delt inn i to grupper, hvor den ene fikk et bestemt tiltak som den andre, samt en kontrollgruppe, ikke fikk. For det første mener jeg det ikke er etisk og forskningsmessig forsvarlig å bedrive den typen forskning på foreldre og ikke minst barna deres, all den tid barna er vurdert å være i såkalt «høyrisiko». Jeg skjønner at barna som ble forsket på, var små, men visste de på noe tidspunkt at de ble delt inn i disse to gruppene, den ene uten tiltak og overlatt til sin skjebne hos disse «høyrisikoforeldrene», og samtykket de på noen måte til at hjernen deres ble skannet? Jeg får en ubehagelig følelse når kunnskap blir forbundet med den typen etisk tvilsom forskning.

Det andre jeg reagerer på, er at studien finner at de ulike gruppene av barn utviser ulike responser i nevnte hjerneområder, målt med fMRI, når de ser på bilder av ulike ansiktsuttrykk. Hvilken klinisk relevans denne forskningen skulle kunne ha, og på hvilken måte slike hjernefunn kan fortelle noe om det levde livet, menneskelig fungering, betydningen av tidlige erfaringer og ekte relasjoner, er imidlertid ikke mulig å bli klok på.

Struktur og funksjon

Tilsvaret fra Brandtzæg et al. er preget av vaghet. «Studier antyder at ...» og «... her trengs det mer forskning ...». De trekker frem forskning som antyder at barn av foreldre med «høy grad av sensitivitet» «ser ut til å ha bedre hjerneutvikling». Men hva menes egentlig med «bedre hjerneutvikling», og hvordan måler man hvilken hjerneutvikling som er bedre enn en annen? De skriver at erfaringer «bidrar til å påvirke hjernens arkitektur», men igjen: Hva betyr det? At hjernen påvirkes av erfaringer og alt individet opplever, på godt og vondt, er helt selvsagt og trivielt. Men funksjonalitet er ikke det samme som struktur og arkitektur. At fosterets hjerne påvirkes av mors ernæringsstatus, eksponering for miljøgifter og mors stressnivå, er også helt trivielt. Spørsmålet er heller når disse forholdene blir så faretruende at barnets hjerne tar skade – som for eksempel ved føtal alkoholsyndrom.

Jeg er klar over at miljømessig påvirkning kan føre til strukturelle endringer i hjernen som påvirker kognitive funksjoner. På 1980-tallet undersøkte jeg ved hjelp av et nevropsykologisk testbatteri en stor gruppe industriarbeidere som var blitt tungt eksponert for kjemiske løsemidler over

flere tiår. Sammen med to yrkesmedisinere fant vi at jevnlig og omfattende eksponering for kjemiske løsemidler over en 15 års periode førte til funksjonelle endringer i blant annet hukommelse som kunne knyttes til hjerneorganiske forhold (Ellingsen et al., 1997). Konklusjonen var at hjernen tross alt tåler en trøkk, men den tåler ikke alt. Jeg er dessverre sikker på at veldig mange sultrammede barn i Gaza kommer til å bli påført hjernesker som en følge av underernæring hvis de ikke snart får hjelp.

Forskjellen mellom Brandtzæg et al. og meg er at jeg mener det er svært problematisk at hjerneretorikk flommer over på nettet, i håndbøker, kurs og populærvitenskapelige oppslag som er myntet på foreldre og fagpersoner som i ulike sammenhenger arbeider med barn. Denne retorikken, som jeg har valgt å kalle nevrobabel, visker ut skillet mellom seriøs forskning og skremselspropaganda, og det var dette temaet jeg var opptatt av i min opprinnelige kronikk. Barns hjerne krymper ikke når foreldrene kjefter på dem. Barnehjernen bader ikke i toksisk kortisol når barnet er stresset. Mødres mangelfulle omsorg fra sin barndom avsetter ikke spor i barnas hjerne. Barnets hjerne påføres ikke skader av harde ord. Men kjefting og harde ord er ofte uhensiktsmessige virkemidler for å endre barns oppførsel, og uansett er slike reaksjoner og handlinger fra foreldres side å betrakte som uvennlige og respektløse.

Usikre «hjernebyggere»

Foreldre fremmedgjøres og blir underlegne straks fagpersoner bringer hjernen på banen. De gjøres stumme fordi de vanskelig kan ta til motmæle mot ekspertisen. Når Stine Sofies Stiftelse, helt sikkert i beste mening, anbefaler foreldre å gjøre bleieskift og måltider om til «hjernebyggende gjøremål», slik jeg refererte til i min kronikk, endrer det noe vesentlig ved kvaliteten på slike hverdagslige omsorgsoppgaver. Den menneskelige, nære og ekte relasjonen mellom foreldre og barn omdefineres til noe teknisk og instrumentelt. Omsorgsutøvelsen blir ikke lenger noe i seg selv, men for noe annet. Foreldre risikerer å flytte sin oppmerksomhet over til et område de ikke har noen muligheter for å sjekke ut. Hvordan skal foreldre få en bekreftelse på at det de gjør med babyen, faktisk «bygger» hjernen? Pludrer og smiler mor og far til babyen og babyen smiler og pludrer tilbake, skjønner de at de er på rett vei. Men det kan de aldri vite som «hjernebyggere». Usikkerheten og engstelsen om de gjør nok av de riktige tingene, vil alltid være der.

Hjerneretorikken innebærer et syn på barnet som et individ som ankommer verden som et slags halvfabrikat. Babyen må derfor «bygges» ferdig, «kobles opp» og «hardwires» av foreldrene – gjennom deres kjærlighet og sensitivitet. I et slikt lys blir kjærligheten viktig fordi den utfører en funksjon. Det er et syn på mennesket og på spedbarnet jeg absolutt ikke deler.

Likeledes stiller jeg meg undrende til at psykologien nå ser ut til å ha kommet dit hen at hjernen er «vårt individdefinerende organ», slik Brandtzæg et al. omtaler den. Er det ikke da like greit å stenge butikken og overlate det hele til biologene og nevrologene?

Brandtzæg et al. skriver at kunnskap ikke er nevrobabel. Jeg vil påstå at all kunnskap ikke er kunnskap. Hjerneforskning som tas ut av kontekst for å argumentere for betydningen av hjelpetiltak, eget faglig ståsted eller vurderinger av foreldre og barn, utgjør ikke kunnskap, men tendensiøse og tidvis misvisende fortellinger. Jeg er naturligvis enig i at omsorg for barn og foreldre er viktig gjennom svangerskap og barseltid, og at barns omsorgsbetingelser må sikre en god og trygg barndom. Dette er likevel et budskap som må kommuniseres uten å ty til spekulative sammenhenger og en retorikk som skaper avstand til ekte mennesker og deres levde liv.

Merknad. Ingen oppgitte interessekonflikter.

Referanser

- Brandtzæg, I., Torsteinson, S., Brean, G. V. & Tobiassen, S. (2024, 15. mars). Kunnskap er ikke nevrobabel. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. <https://psykologtidsskriftet.no/debatt/2024/03/kunnskap-er-ikke-nevrobabel>
- Ellingsen, D. G., Lorentzen, P. & Langård, S. (1997). A Neuropsychological Study of Patients Exposed to Organic Solvents. *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 3(3), 177–183. <https://doi.org/10.1179/oeh.1997.3.3.177>
- Lorentzen, P. (2024). Hjernen er ikke stjernen. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 61(2), 128–131. <https://psykologtidsskriftet.no/kronikk/2024/01/hjernen-er-ikke-stjernen>
- Valadez, E. A., Tottenham, N., Korom, M., Tabachnick, A. R., Pine, D. S. & Dozier, M. (2024). A randomized controlled trial of a parenting intervention during infancy alters amygdala-prefrontal circuitry in middle childhood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 63(1), 29–38. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2023.06.015>